

Eponímia mèdica catalana. Els epònims de Roviralta

Josep-Eladi Baños¹ i Elena Guardiola^{1,2}

¹Departament de Ciències Experimentals i de la Salut. Universitat Pompeu Fabra. Barcelona.

²Unitat d'Informació i Documentació Mèdica. Departament de Recerca i Desenvolupament. Q. F. Bayer. Barcelona.

Els epònims

Síndrome de Roviralta. Estenosi pilòrica hipertròfica combinada amb una hèrnia d'hiatus (ectòpia gàstrica), que es manifesta en forma de vòmits immediatament després del part, sense l'interval lliure que caracteritza a les estenosis pilòriques; també se la coneix amb el nom de síndrome frenopilòrica¹.

Ectòpia gàstrica parcial de Roviralta. Hèrnia hiatal congènita deguda, principalment, a la curtedat de l'esòfag. És una de les causes freqüents de vòmits; el reflux gastroesofàgic pot provocar ulceracions i anèmia².

Tècnica de Duhamel-Roviralta-Casassa. Utilitzada fonamentalment en el tractament dels aganglionismes còlics totals, consisteix en l'exclusió simple del sector intestinal desinnervat i l'extirpació diferida d'aquest segment dos o tres anys després¹.

Emili Roviralta i Astoul, l'home

"El lactant i el nen no han de tractar-se com si fossin homes
diminuts."

(WE Ladd i RE Gross)

Emili Roviralta i Astoul (Figura 1) nasqué a Barcelona el 3 d'abril de 1895 i es llicencià en Medicina a la Universitat de Barcelona als 22 anys. La seva vocació quirúrgica fou molt precoç i ja fou alumne intern de cirurgia sota la direcció de Morales Pérez i, després, de Joaquim Tries i Pujol. Al servei d'aquest també hi era Joan Puig-Sureda, amb qui mantindria una gran amistat que marcaria la seva vida professional³.

L'interès de Roviralta per la cirurgia pediàtrica nasqué de la proximitat del Servei de Cirurgia amb el de Pediatria i amb l'observació que els infants no rebien una atenció quirúrgica correcta. Va fer coneixença i amistat amb Joan Córdoba i Rodríguez, un dels professors auxiliars de la Càtedra de Pediatria, i ambdós es feren conscients de la necessitat d'una cirurgia pediàtrica. Amb aquest objectiu van crear una clínica d'infància, el primer servei de cirurgia infantil, en una torre al carrer dels Madrazo de Barcelona. Però les coses no van anar com volien, ja que no es podien aplicar automàticament al nen els principis apresos per la cirurgia de l'adult. Conscient d'aquesta situació, Roviralta inicià una sèrie d'estades en centres de París, Munic, Berlín, Viena i Bolonya on va obtenir els

FIGURA 1. Emili Roviralta i Astoul (1895-1987)¹.

coneixements bàsics per a resoldre els problemes quirúrgics dels nens³.

L'any 1925 s'esdevingué un fet important per a la vida professional d'en Roviralta: la creació de l'Institut Policlínic, conegut més endavant com Clínica Plató (Figura 2). La història d'aquesta institució és un bon reflex de l'evolució de la medicina catalana i ha estat acuradament explicada en una publicació recent⁴. Per a Roviralta suposà l'associació amb altres quatre metges de gran prestigi, com Puig-Sureda, Gallart i Monés, Raventós i Bordoy i Codina i Altés i, a més, fou nomenat secretari de la societat. Suposà la possibilitat que la cirurgia pediàtrica entrés com especialitat reconeguda en un centre mèdic important. Tot i això, un sector de pediatres no va acceptar les iniciatives de Roviralta de bon grat. A això contribuï, sens dubte, la resistència al canvi tradicional en molts col·lectius professional però també els àcids escrits de Roviralta on criticava la ignorància i la falta de rigor i de preparació d'alguns metges de l'època³.

La tasca de Roviralta no es limità a la cirurgia pediàtrica. En els primers anys, també va fer notables aportacions a àrees poc desenvolupades de la medicina com la cirurgia vascular. En aquest sentit, publicà l'any 1933 un treball on esmentava que havia practicat, sense èxit, una neurectomia per tractar la gangrena diabètica⁴. Dos anys després, presentava una ponència sobre la malaltia de Bürger al Congrés de la *Société de Chirurgie de Paris* on descrivia la neurectomia perifèrica que fou practicada durant anys per un altre metge il·lustre de l'Institut Policlínic, F. Martorell⁵. Aquesta ponència fou recollida en el

Correspondència: Dr. Josep-E. Baños
Departament de Ciències Experimentals i de la Salut
Universitat Pompeu Fabra
Carrer Dr. Aiguader, 80
08003 Barcelona
Tel. 93 542 29 50
Fax 93 542 28 02
Adreça electrònica: jbaños@imim.es

llibre "La neurectomia en els trastorns circulatoris perifèrics dels diabètics" (1935)⁶.

Però tornem a la cirurgia pediàtrica, la gran vocació d'en Roviralta. En els anys següents a la creació de l'Institut Policlínic, publicà un gran nombre de treballs dedicats a difondre el coneixement sobre malalties pediàtriques d'atenció quirúrgica i a canviar les actituds terapèutiques en aquestes situacions. Exemples d'aquests treballs foren "La cirurgia abdominal del nen" publicada l'any 1934 com Monografia Mèdica número 81 de l'Acadèmia⁷ i, en col·laboració amb Badosa i amb Gallart Esquerdo, "El abdomen quirúrgico en el niño" (1946)⁸. El seu interès pels vòmits dels lactants el portaren a escriure "El lactante vomitador" (1950)⁹ que fou publicat en francès com "Les vomissements du nourrisson: étude critique, diagnostic étiologique, indications thérapeutiques" (1952), un fet prou extraordinari per l'època (Figura 3). L'any 1953 publicà "La ectopia gástrica parcial en el niño" en col·laboració amb Joan Picañol i Jaume Suñol¹⁰. Ambdues obres es convertiren en les més importants de Roviralta, encara que més endavant en publicà una altra de gran interès, "Diagnóstico y tratamiento del megacolon" (1960)¹¹ escrita en col·laboració amb Josep Maria Casasa, que també tingué la versió francesa "Le mégacolon congénital, diagnostic et traitement" (1962) i, finalment, "Hernies hiatales et ectopies partielles de l'estomac chez l'enfant" (1967)¹².

Dins de l'obra social no es pot oblidar fer esment a la creació del Patronat de "Camitas Blancas", creat l'any 1939 en un moment tràgic per a la societat catalana. Sota els auspicis de la marquesa de Sentmenat i de Marta Moragas, entre d'altres col·laboradors, "Camitas Blancas" s'instal·là en un edifici de la finca de l'Institut Policlínic i atengué de forma benèfica nombrosos nens des de la seva creació fins la clausura l'any 1976. En Roviralta fou el director de la secció de cirurgia infantil (1947-1976) i en aquesta institució es formaren un nombre important de professionals dedicats a l'assistència pediàtrica. Els resultats de l'activitat científica de "Camitas Blancas" foren també molt importants i es calcula que es generaren més de tres-cents articles dins de les seves parets^{3,13}.

FIGURA 2. L'Institut Policlínic de Barcelona (1925), avui Clínica Plató, on Emili Roviralta realitzà gran part de la seva vida professional¹.

En l'àmbit institucional, Roviralta fou participant actiu en els inicis de la Societat Catalana de Pediatria. Fou tresorer (1929-1931), vicepresident (1933-1935) i president (1947) després que Pedro i Pons li encarregués la represa de les activitats de la Societat l'any 1945³. La seva activitat fou reconeguda per nombroses mencions, entre les que destaquen el nomenament de soci d'honor de la Societat Catalana de Pediatria, soci corresponent de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya, soci de mèrit de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques, soci d'honor de la *Sociedad Española de Cirugía Pediátrica* i membre de diverses societats com la *Société de Pédiatrie de Paris*, de l'*Académie Française de Chirurgie*, de la *British Association of Pediatric Surgeons* i de les societats de Brasil, Argentina i Equador¹³.

En els seus darrers anys, Roviralta abandonà l'exercici de la professió, però encara l'any 1985 publicava un article on explicava com s'havia iniciat la cirurgia pediàtrica a Espanya en contrast amb la versió que s'havia presentat en una reunió de la *Sociedad Española de Cirugía Pediátrica*. Seria el seu darrer escrit. Una arteriosclerosi obliterated que patia li produí una gangrena de la que no es recuperà i morí a la "seva" Clínica Plató l'any 1987. A la necrològica, el seu amic i col·laborador Josep Maria Casasa escrivia: "El doctor Emili Roviralta i Astoul ha mort als noranta-un anys d'edat, però la seva forta personalitat, el seu extens treball científic i la seva inquietud i manera de ser continuaran com un record entre tots nosaltres, com un exemple de tenacitat i de força de voluntat"¹³. Aquest article vol ser una confirmació d'aquesta premonició i un reconeixement d'aquells precursors que van permetre fer de la medicina catalana un dels elements capdavaners del país.

La síndrome de Roviralta

Des dels seus primers dies com a cirurgià, Roviralta s'interessà pels vòmits dels lactants donada la seva freqüència i l'incorrecte tractament que rebien les malalties digestives infantils per part dels pediatres de l'època. L'any 1934 va publicar la monografia sobre la cirurgia abdominal en el nen ja esmentada, on mostrà el seu ampli coneixement sobre aquesta subespecialitat de la cirurgia pediàtrica. En els anys següents, les seves contribucions a les malalties abdominals foren freqüents: apendicitis antibiòtiques, hèrnies d'hiatus, ectòpia gàstrica. Mostra d'aquest interès fou la publicació del llibre "El lactant vomitador" on realitzava un estudi exhaustiu de la regió cardihiatal⁹. En l'estudi demostrava que l'hèrnia d'hiatus era responsable de molts dels quadres dels aleshores anomenats 'vòmits habituals'. En aquest llibre exposà una classificació anatomoradiològica i descriví una nova síndrome anomenada la 'síndrome frenopilòrica' que va ser coneguda més endavant com la síndrome de Roviralta. Aquesta síndrome es caracteritza per l'existència d'una estenosi hipertrofica pilòrica en el 10% de les hèrnies d'hiatus. Aquest fet podia produir confusió diagnòstica i, en conseqüència, complicacions terapèutiques notables. El propi Roviralta descriu l'origen de la seva síndrome en

un article absolutament recomanable per a tots aquells interessats en conèixer la història de la cirurgia pediàtrica a Catalunya en general i les opinions de Roviralta en particular¹⁴. En ell, explica Roviralta: "Para otra dolencia desconocida en EE.UU. llegaré el profesor Bishop de Baltimore a idear una silla llamada por ellos pyloric chair. La utilizaba para sentar a los niños intervenidos de estenosis hipertrófica de píloro que en el postoperatorio seguían con vómitos, incluso a veces con sangre. Este signo es inequívoco de la asociación de una hernia hiatal o una ectopia gástrica con la estenosis del canal pilórico. La existencia de tal asociación, que afecta al 10% de las hernias hiatales, fue sustentada por mí en una sesión de la British Association of Pediatric Surgeons, en Londres, siendo aceptada sin ninguna objeción en contra. Con el nombre de "síndrome de Roviralta" fue reconocido por las Sociedades de Pediatría de París, Buenos Aires, Sao Paulo y por las Reuniones Internacionales de Pediatría celebradas en Lisboa, Zurich y Sevilla"¹⁴.

En el capítol "Particularitats de la síndrome pilòrica" del llibre esmentat⁹, Roviralta escrivia: "Hem observat amb tal freqüència aquesta associació patològica, que semblava encara excepcional quan començàvem a escriure aquesta monografia, que la podem considerar des d'ara no solament com un exemple de síndrome pilòrica atípica, sinó també com una entitat nosològica o, almenys, com una síndrome degudament individualitzada, que mereix un estudi més profund. Hem observat, per primera vegada, la coexistència d'una estenosi pilòrica i d'una ectòpia gàstrica parcial, després del fracàs d'una pilorotomia, i hem cregut que es tractava d'una simple coincidència". A continuació, Roviralta descrivia el cas d'una nena d'un mes que havia vomitat amb les seves primeres preses de llet i que fou diagnosticada d'estenosi

hipertròfica de pílor. Es realitzà pilorotomia, però els vòmits persistiren, malgrat que la biòpsia confirmà el diagnòstic i finalment el nadó millorà només amb l'administració de farinetes espesses i tractament postural. A continuació, Roviralta esmenta altres casos propis i l'existència de la mateixa síndrome en pacients d'altres metges, la qual cosa el convenç de l'existència d'un quadre específic. Per això conclou: "La síndrome frenopilòrica, denominació que proposem per designar els fets que acabem d'exposar, potser no presenta encara l'autonomia suficient donat que només aportem un grup reduït d'observacions. Nogensmenys, i fins i tot sense considerar els factors de certesa que hem aportat, els exàmens radiològics i les quatre intervencions, és possible establir un quadre clínic que podria servir de marc als estudis següents". Poc es podia pensar el cautelós Roviralta que s'associaria el seu nom a la nova síndrome per sempre més.

Agraïments

Els autors volen agrair a Anna Jové de la Clínica Plató la tramesa d'alguns dels documents emprats en la redacció del present article i al Dr. Joan Pinyot els comentaris sobre la personalitat i l'obra d'en Emili Roviralta. També volen reconèixer l'ajuda dels professionals de la Biblioteca de Catalunya en la consulta d'algunes obres d'Emili Roviralta que han permès il·lustrar aquest article i, en especial, a Jordi Núñez, la seva gentilesa i atenció. Finalment, volem agrair al Dr. Jordi Pujol i Colomer, en nom de la Clínica Plató, l'autorització per reproduir les imatges que il·lustren aquest article.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

1. Diccionario médico Roche. Barcelona: Ediciones Doyma, 1993; 1606.
2. Casares i Potau R, de Fuentes Sagaz M. Història de la Clínica Plató. Barcelona: Interpress, 2001; 118.
3. Foz i Sala M, Llauredó i Miret E, Ramis i Coris J, coordinadors. Diccionari enciclopèdic de medicina. 2ª ed. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2000; 537.
4. Roviralta E. El tractament dels trastorns circulatoris dels membres inferiors. Ann Med 1933; 27: 631-658.
5. Baños JE, Guardiola E. Els epònims de Martorell. Ann Med 2001; 84: 167-170.
6. Roviralta E. La neurectomia en els trastorns circulatoris perifèrics dels diabètics. Medicina Catalana 1935; 29: 1261-1273.
7. Roviralta E. La cirurgia abdominal del nen. Monografies Mèdiques, 1934; 81.
8. Roviralta E. El abdomen quirúrgico en el niño (estudio de los principales problemas de interés para el pediatra). Manuales de Medicina Práctica. Barcelona: Salvat Editores, 1946.
9. Roviralta E. El lactante vomitador. Barcelona: Janés Editor, 1950. [Versió francesa: Les vomissements du nourrisson: étude critique, diagnostic étiologique, indications thérapeutiques. Paris: Flammarion, 1952].
10. Roviralta E, Picañol J, Suñol J. La ectopia gástrica parcial en el niño. Barcelona: Editorial Científico-Médica, 1953.
11. Roviralta E, Casasa JM. Diagnóstico y tratamiento del megacolon. Monografías de la Sociedad Catalana de Pediatría. Barcelona: Editorial Lye, 1960. [Versió francesa: Le mégacolon congénital. Diagnostic et traitement. Paris: Masson, 1962].
12. Roviralta E. Hernies hiatales y ectopias parciales de l'estomac chez l'enfant. Paris: Masson, 1967.
13. Casasa JM. Dr. Emili Roviralta i Astoul. Actas de las Reuniones Científicas del Cuerpo Facultativo del Instituto Policlínico 1987; XXX:1-4.
14. Roviralta E. Los primeros intentos de cirugía pediátrica mundiales. But Soc Cat Pediatr 1986; 46: 401-413.

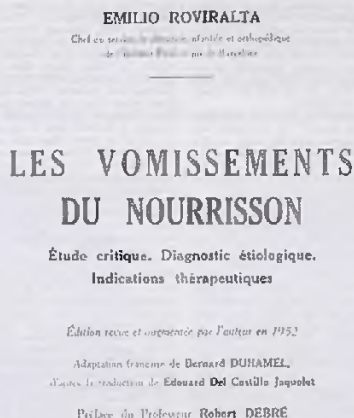

FIGURA 3. Portada de la versió francesa del llibre on Emili Roviralta descrivia la síndrome frenopilòrica⁹.